

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво / В.Л. Андрущенко // Фінанси України. – 2003. – №6. – С. 27–35.
2. Васюк Ю.М. Деякі практичні аспекти організації податкового контролю в Україні / Ю.М. Васюк // Економіка та держава. – 2010. – №1. – С. 88–89.
3. Гончаров Ю.В. Податкова політика держави і оподаткування доходів населення / Ю.В. Гончаров // «Економіка України: глобальні виклики і національні перспективи». Колективна монографія за редакцією Беседіна В.Ф., Музиченка А.С. – Київ, 2009. – С. 54–59.
4. Дедекаєв В.А. Критерії якості контрольної–перевірочної роботи: Монографія / В.А. Дедекаєв, В.Е. Перчиков, А.В. Малишев. – К.: МП «Лєся», 2007. – 144 с.
5. Демченко Т.М. Податок з доходів фізичних осіб у системі державних доходів // Регіональна економіка. – 2007. – 2. – С. 270–276.
6. Жигаленко О.В. Принципи податкового контролю / О.В. Жигаленко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №2. – С. 119–128.
7. Кривіцький В.Б. Адміністрування ПДФО / В.Б. Кривіцький, А.О. Нікітшин // Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 3–14.
8. Корнус В.Г. Проблеми взаємовідносин між контрольними органами та платниками податків / В.Г. Корнус // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №4. – С. 37–43.
9. Мамонова Г.В., Рябчук О.Г. Напрями підвищення фіскальної ефективності оподаткування доходів населення / Г.В. Мамонова, О.Г. Рябчук // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – №1(128). – К.: НДЕІ, 2012. – С. 177–182.
10. Маринців Н.А. Проблемні аспекти визначення поняття податкового контролю в Україні / Н.А. Маринців // Право України. – 2007. – №4. – С. 43–47.
11. Рябчук О.Г. Фіскальна значимість оподаткування доходів громадян / О.Г. Рябчук // Економіка України: макропроблеми розвитку [кол. монографія за ред. В.Ф. Беседіна, А. С. Музиченка]. – К.: НДЕІ, 2008. – С. 305–316.
12. Рябчук О.Г. Необхідність удосконалення адміністрування податку з доходів фізичних осіб / О.Г. Рябчук // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – №1 (92) – К.: НДЕІ, 2009. – С. 82–88.
13. Рябчук О.Г. Необхідність посилення податкового контролю за сплатою податку з доходів фізичних осіб / О.Г. Рябчук // Фінансове забезпечення економічного розвитку держави в умовах інтеграційних процесів: матеріали міжнародної наук.–практ. конф. до 10-річчя економічних факультетів – Ірпінь, Національний університет державної податкової служби України, 2007. – С. 55–59.

УДК 336.74 (477)

С. Є. ХРУПОВИЧ,

к.е.н., доцент, Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя

Доларизація як індикатор економічної нестабільності

Статтю присвячено проблемі поступового заміщення таких функцій грошей, як збереження та обмін на користь вільно конвертованої іноземної валюти. Визначено індикатори доларизації економіки та окреслено шляхи мінімізації впливу цього явища на ефективність грошово–кредитної політики.

Ключові слова: заміщення валюти, доларизація, інфляція, курс долара, функції грошей, активи домогосподарств.

С.Е. ХРУПОВИЧ,

к.э.н., доцент, Тернопольский национальный технический университет им. Ивана Пулюя

Долларизация как индикатор экономической нестабильности

В статье уделено внимание проблеме постепенного замещения таких функций денег, как сохранение и обмен в пользу свободно конвертируемой иностранной валюты. Определены индикаторы долларизации экономики и начертаны пути минимизации влияния этого явления на эффективность кредитно–денежной политики.

Ключевые слова: замещение валют, долларизация, инфляция, курс доллара, функции денег, активы домохозяйств.

S. KHRUPOVYCH,

associate professor, Ternopil National Ivan Pul'uj Technical University

Dollarization as indicator of economic instability

The article is devoted to the issues of gradual substitution of saving and exchange functions in favor of freely convertible foreign currency. The indicators of the economy dollarization are determined and the ways of minimizing its impact on the monetary policy effectiveness are outlined.

Keywords: currency substitution, dollarization, inflation, exchange rate, functions of money, assets of households.

Постановка проблеми. У зв'язку з глибокою економічною та політичною кризою в Україні постає необхідність повернутися до дискусій, що стосуються доларизації вітчизняної економіки. Процеси заміщення валют мають загалом негативний вплив як на грошово–кредитну сферу, так і на психологічний настрій окремих домогосподарств. Ми спробуємо з'ясувати міру того, наскільки глибоко долар увійшов у сферу грошового обігу, який відсоток заміщення найбільш важливих функцій національної грошової одиниці. Для пошу–

ку шляхів дедоларизації необхідно здійснити глибокий аналіз причин розвитку і масштабів проникнення цього явища у всі сегменти економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження теоретичних та прикладних аспектів заміщення функцій національних валют є актуальним як для зарубіжної, так і для вітчизняної наукової школи. Заслужують на увагу праці Е. Кертиса, Р. Гарднера, Л.І. Стецько, О.О. Сльозко, А.В. Олійник, О.А. Романюк. Зокрема, проблема долари–

зації економіки України в умовах фінансових дисбалансів знайшла відображення у праці Т.Б. Цвігуна. Еволюцію доларизації досліджували О.М. Діба та А.С. Царевич. Однак у контексті виявлення впливу кризових фінансово-політичних факторів з позиції оцінки поведінки домогосподарств процеси доларизації досліджені недостатньо. У прикладному аспекті потребують розгляду такі питання: динаміка доларових депозитів сектору домогосподарств; визначення індикаторів заміщення функцій національної грошової одиниці; окреслення шляхів подолання доларизації.

Метою статті є аналіз процесу заміщення функцій національної грошової одиниці іноземними валютами та вплив доларизації на очікування домогосподарств за умов фінансово-політичної кризи в Україні.

Виклад основного матеріалу. У світовій торгівлі більше 85% валютних операцій – це операції в різних валютах проти долара. Країни ОПЕК визначають ціну на нафту в доларах. Також долар є валютою практично всіх міжнародних боргових паперів. Більше 60% валютних резервів центральних банків і урядів різних країн зберігаються у доларах [1]. Доларизація – це одночасне використання економікою двох або більше валют, які починають виконувати такі функції грошей як засіб обміну, збереження та міра вартості. Л.М. Рябініна пропонує таку класифікацію видів доларизації: офіційна, при якій іноземна валюта є єдиним законним платіжним засобом у грошовому обігу країни; напівофіційна, де іноземна валюта використовується поряд із національною як рівноцінний і законний платіж; неофіційна, за якої валюта іншої країни є нелегальним платіжним засобом, однак становить значну питому вагу у грошовій масі країни [2]. Така класифікація дозволяє зробити висновки, що в Україні присутні всі ознаки неофіційної доларизації, оскільки за іноземною валютою не закріплено жодних юридичних норм при внутрішніх розрахункових операціях.

Процеси заміщення національної валюти іншими конвертованими валютами світу в економіці України спостерігаються ще з періоду становлення незалежності. Доларизація завжди стояла на шляху трансформаційних змін, витісняючи з обігу гривню. До причин, які розкручують механізм поступового заміщення національної валюти іншою, відносять:

- недовіра всіх суб'єктів економіки до власної грошової одиниці;
- політичні та економічні ризики;
- різниця у зростанні відсоткових ставок в іноземній валюті за кредитами і депозитами у порівнянні зі зростанням цих ставок у гривні;
- високий рівень інфляції споживчих цін.

Із всіх згаданих вище причин найбільший поштовх доларизації в Україні створює надмірна інфляція. Будемо вважати, що процеси заміщення національної валюти іншими не впливають на настрої українців, допоки гривня залишається стабільною. У період, коли ці індикатори справляють дуже відчутний вплив на настрої населення щодо подальшого заощадження, за допомогою заміщення валют для суб'єктів економічної діяльності уможливлються процеси збереження купівельної спроможності власних грошових активів. Імплементация вільноконвертованих валют як засобів обігу і платежу спричиняє негативну динаміку знецінення національної грошової одиниці та гальмує ефективність грошово-кредитної політики Національного банку України. За законодавством угоди в іноземній валюті всередині країни не укладаються, проте у «тіньовому» секторі готівкові долари і євро активно заміщують функції гривні.

Із рис. 1 можемо побачити, що існує логічна закономірність між зростанням темпу інфляції та ціною національної грошової одиниці по відношенню до долара. Якщо центральний банк робить будь-які спроби фіксації курсу при боротьбі з інфляцією, то відсоток прихильників доларових заощаджень зростатиме, а вартість гривні падатиме. Вплив інфляції на зростання курсу долара можемо пояснити також і психологічними факторами, адже у населення посилюється недовіра до політики стабілізації, яку проводять уряд і Національний банк. Теоретично можна допустити, що існує прямий зв'язок між зростанням темпів інфляції і курсовим співвідношенням гривні до долара, що, звичайно ж, має вплив на заміщення функції збереження грошей на користь твердих валют. На думку А.В. Олійника та О.А. Романюка, в умовах ринкової економіки одним з головних факторів, що так чи інакше впливають на доларизацію, є заощадження населення, які являються фактично власним капіталом окремого індивіда, що може бути інвестований у відповідності з попитом і пропозицією ринку з метою отримання прибутку у формі ренти [4]. Щоб зменшити відтік депозитів із банківської системи, необхідно було б зробити пропозицію клієнтам, яка б враховувала премії за всіма ризиками загалом, і інфляцією зокрема. Тобто якщо на початок року середні ставки за гривневими депозитами становили 20%, то з врахуванням рівня інфляції на листопад на рівні 21,2%, банківська система мала би запропонувати вже депозити із середньою ставкою 40% для вкладників гривні. Проте це негативно вплине на ліквідність усієї банківської системи, оскільки кредити стануть недоступними і не принеситимуть дохід ні позичальнику, ні банкам.

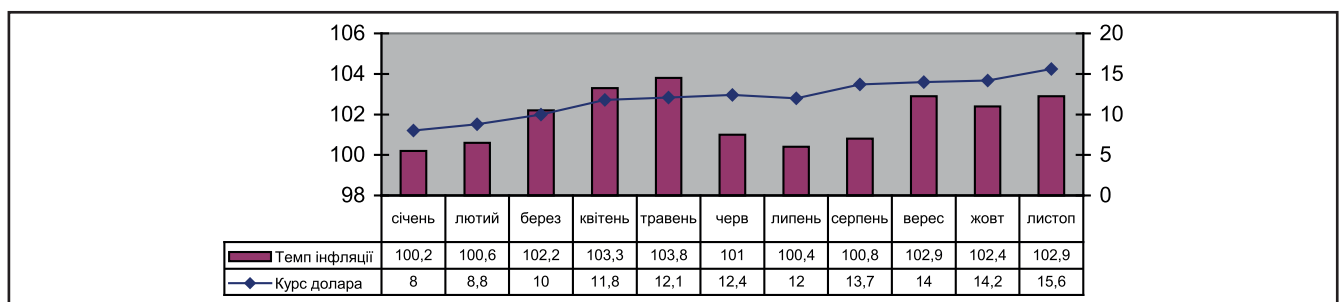

Рисунок 1. Залежність між темпом інфляції і курсом долара в Україні в 2014 році

Розраховано автором за даними [3].

Таблиця 1. Депозити нефінансових корпорацій і домашніх господарств у 2014 році (залишки на кінець періоду, млрд. грн.)

Місяці	Нефінансові корпорації				Домогосподарства			
	всього	у гривні	у долар.	у євро	всього	у гривні	у доларах	у євро
Січень	186,54	131,17	45,23		437,56	256,36	148,97 (18,58\$)	
Лютий	197,13	130,71	54,22		449,03	236,82	174,41 (19,8\$)	
Березень	194,06	127,56	53,16		442,73	224,53	179,36 (17,9\$)	
Квітень	196,36	128,56	54,41		440,53	224,48	177,36 (15,0\$)	
Травень	199,58	131,52	54,96		428,61	218,55	172,78 (14,3\$)	
Червень	192,98	124,25	55,68		487,80	226,23	165,97 (13,4\$)	
Липень	194,76	126,23	55,56	10,82	425,14	225,06	164,22 (13,7\$)	33,70
Серпень	206,87	131,61	60,95	11,78	435,26	220,98	178,81(13,1\$)	36,19
Вересень	218,30	149,71	55,91	10,65	410,03	212,69	163,45 (11,7\$)	31,92
Жовтень	200,72	131,26	56,93	10,66	401,55	210,43	158,53 (11,1\$)	30,84

Розраховано за [5].

Поведінка домогосподарств на валютному ринку, спричинена політикою уряду під час кризи, створила нескінчений потік вилучень іноземної валюти із банків (табл. 1). Такі заощадження населення носять пасивний характер, оскільки не інвестуються в економіку через фінансову систему.

Аналізуючи динаміку гривневих вкладів нефінансових корпорацій та домогосподарств, можна зробити висновок, що у підприємницького сегменту існує певна стабільність щодо зберігання власних активів у національній валюті. Домогосподарства протягом року постійно вилучали свої гривневі заощадження із банків. Якщо на початок аналізованого періоду депозити в національній валюті сектор домогосподарств ще намагався перевести в доларові депозити, то починаючи із березня спостерігаємо вже відтік депозитів як у гривнях, так і в іноземній валюті. Така політика поступової девальвації гривні, яку проводив Національний банк у перші місяці кризового 2014 року, застрахувала частину гривневих депозитів через їх заміщення конвертованою валютою США та країн єврозони. Саме таке заміщення функції збереження іноземною валютою економісти найчастіше називають доларизацією. Для кількісної характеристики заміщення активів обчислимо співвідношення валютних депозитів до валових депозитів домогосподарств за десять місяців 2014 року. Цей показник необхідно розраховувати виходячи із гривневого еквіваленту. Отож на основі статистичних даних табл. 1 можемо стверджувати, що за неповний 2014 рік рівень заміщення депозитів на користь іноземної валюти становив 45%.

Оцінюючи в динаміці процеси доларизації, простежуємо деяку циклічність. Перша вершина цього явища спостерігалася у 2009 році (рис. 2), а саме у період, коли українська економіка відчула вплив світової кризи початку 21-го

століття. Немаловажну роль стабілізації на валютному ринку відіграв НБУ, ввівши обмеження кредитування в іноземній валюті у 2010–2011 роках, що позитивно вплинуло на співвідношення показників депозитів і кредитів на користь гривні. У той період вітчизняній економіці вдалося уникнути багатьох негативних наслідків доларизації, проте такі функції грошей як міра вартості та збереження закріпилися за іноземними валютами. Наступне різке зростання доларизації в країні почалося у 2013 році і триває понині.

Для того щоб з'ясувати причини проаналізованої вище динаміки, необхідно окреслити домінантні індикатори доларизації:

1. Для збереження вартості своїх вкладів домогосподарства прагнуть диверсифікувати власні заощадження в іноземну валюту і зберігати її в банках як альтернативу гривневого депозиту, незважаючи на більш низький відсоток у порівнянні з вітчизняною валютою.

2. Доларизацію посилює зменшення довіри до дій уряду та Національного банку, які повинні гарантувати макроекономічну стабільність.

3. Існує тісний кореляційний зв'язок між високими відсотковими ставками у гривні та зростанням темпів інфляції, що знижує інвестиційну активність через недоступність кредиту. За такої ситуації домогосподарства і підприємства ставлять пріоритети на користь зберігання власних заощаджень в іноземній валюті з метою оптимізації ризиків знецінення своїх поточних доходів.

4. У випадку вилучення з банківської системи коштів в іноземній валюті Національний банк не може виконувати емісійну функцію, а його дії як регулятора обмінного курсу будуть приводити до зменшення валютних резервів.

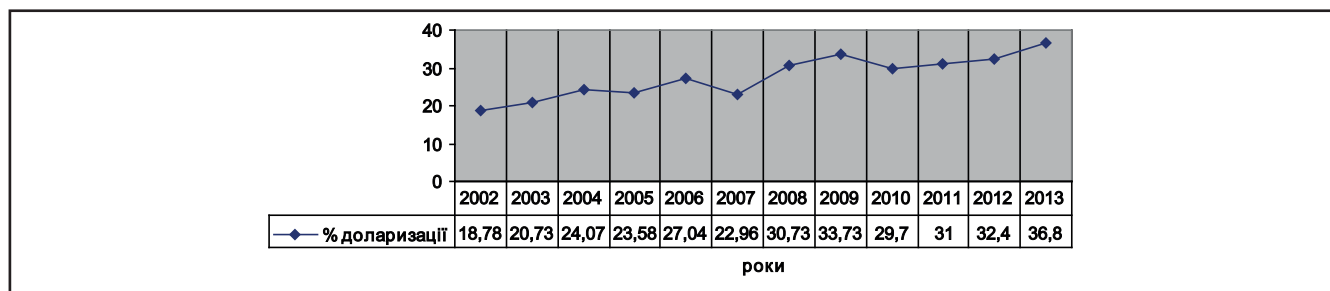

Рисунок 2. «Діловий цикл» доларизації

Розраховано за [5, 6].

Таблиця 2. Рівень доларизації в Україні у 2014 році*

Показники	I квартал 2014	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
Депозити в іноземній валюті	43,4	203,40	219,82	199,01	193,43
Переказні депозити в іноземній валюті		71,69	121,77	113,48	113,71
Агрегат M2		942,63	1011,14	992,05	956,79
Рівень доларизації, %	За даними НБУ	29,0	33,7	31,5	32,1

* Розраховано автором за даними [5].

5. При ситуації, коли з банківської системи вилучаються вкладниками кошти в національній валюті, центробанк, виступаючи кредитором останньої інстанції, може виконати свою емісійну функцію і надрукувати необхідну для покриття ліквідності суму. Проте коли ця грошова маса через рефінансування потрапить на фінансовий ринок, є ймовірність того, що на ці гроші знову буде закуплено іноземну вільноконвертовану валюту, а доларизація економіки буде й надалі закручуватися у спіраль.

Розраховуємо рівень доларизації в Україні як питому вагу іноземної валюти у грошовому агрегаті M2 (табл. 2). За допомогою проведених обчислень ми виміряємо лише офіційний рівень заміщення національної грошової одиниці. Складність проблеми доларизації 2014 року поглиблюється тим, що негативна динаміка доларових депозитів домогосподарств перейшла в позитивну динаміку збереження цих же валютних заощаджень «на руках». Із проведених обчислень (табл. 1) можемо бачити також, як змінюються очікування домогосподарств щодо збережень своїх заощаджень у доларових депозитах. Починаючи з лютого 2014 року населення вилучило з банківської сфери майже 9 млрд. доларових депозитів, що еквівалентно макрофінансовому кредитуванню, яке Україна отримала у 2014 році від зарубіжних країн. Із врахуванням законодавчих обмежень на обіг готівкової іноземної валюти можна стверджувати, що вагома частка іноземної готівки виконує функцію збереження. Це спричиняє недооцінювання фактичного рівня заміщення активів і переоцінювання фактичного рівня заміщення валют. У цьому ракурсі варто констатувати, що неофіційний рівень доларизації є набагато вищим, не піддається оцінці і вчасному регулюванню з боку Національного банку і уряду. Проте навіть офіційно обчислений відсоток доларизації на рівні більшому за 30% дозволяє відносити Україну відповідно до методики Міжнародного валютного фонду до країн із «високодоларизованою» економікою.

У світовій практиці макроекономічного регулювання зроблено чимало шляхів подолання доларизації. Проте в Україні потрібно створити передумови для вироблення довіри всіх суб'єктів економіки до керівництва монетарною політикою через відновлення рівноваги на валютному ринку. За рекомендацією МВФ [7], саме встановлення гнучкого валютного курсу при доларизації сприятиме зростанню автономії при управлінні грошово-кредитною сферою. За спроб центробанку фіксувати валютний курс була певна стабілізація динаміки у II і III кварталах 2014 року. Проте така фіксація обмінного курсу завжди приводить до зміни резервів у бік їх зменшення. Розробляючи методи боротьби з доларизацією, потрібно орієнтуватися на усунення причин цього явища,

а не на наслідки, тобто перевагу потрібно віддати контролю над інфляцією.

Висновки

Падіння курсу національної валюти неодмінно спричинятиме зростання очікування респондентів щодо подальшого знецінення гривні. А це спонукатиме розкручування «доларизаційної спіралі» через зростання попиту на іноземну валюту та подальше падіння курсу національної грошової одиниці. Допоки у держави будуть безмежні ресурси національної валюти, доти всі суб'єкти економіки будуть мати внутрішню мотивацію для купівлі іноземної валюти. Щоб зменшити цей процес доларизації, в національній економіці потрібно буде змодельувати ситуацію дефіциту гривневої маси, створити передумови для продажу іноземної валюти, яка сьогодні переважно зберігається на руках у населення.

Також варто згенерувати заходи уряду і Національного банку, які сприятимуть збільшенню надходжень валютних коштів від експорту. Цьому сприятимуть пропозиції відміни обмежень з обов'язкової конвертизації 75% валютної виручки. А це може усунути факт очікування підприємств від падіння курсу гривні. Запропоновані дослідження створюють передумови для практичної реалізації заходів підтримки національної валюти. Такі перспективні та актуальні напрацювання за умов багатовекторних кризових явищ потребують глибших теоретичних досліджень, чому будуть присвячені наступні публікації автора.

Список використаних джерел

1. Сльозко О.О. Трансформація глобальної фінансової системи після кризи 2008–2010 років / Сльозко О.О. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011 р. – С. 172.
2. Рябініна Л.М. Доларизація економіки України та її наслідки / Л.М. Рябініна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – №4 (47). – С. 91–97.
3. Фінансовий портал [Електрон. ресурс] / <http://www.index.minfin.com.ua>
4. Олійник А.В. Економічні чинники стимулювання залучення заощаджень населення у банківську систему в умовах доларизації економіки / А.В. Олійник, О.А. Романюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 3, №3. – С. 169–171.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електрон. ресурс] / <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>
6. Стецько Л.І. Доларизація економіки України, її наслідки і напрямки зниження / Стецько Л.І. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – №21.15. – С. 287–292.
7. Balino T., Bennet A., Borensztein E. et.al. Monetary Policy in Pollarized Economy // IMF Occasional Paper: 1999. №171. – P. 15.